

MATOŠEVA POETIKA I MATOŠEVA POEZIJA U PROBLEMSKO-STVARALAČKOM SUSTAVU IZBORNE NASTAVE U SREDNJOJ ŠKOLI

MLADEN DORKIN
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 886.2.09:371.3:929 Matoš
Pregledni rad

Primljeno: 1988-01-28

U radu autor modelira na temu Matoševe poetike i Matoševe poezije jedan od mogućih metodičkih uzoraka kako stvaralački i kritički pristupiti na književnoteorijskoj razini komparativnom istraživanju i uspoređivanju Matoševe poetike i Matoševe poezije, a s ciljem da se pokaže koliko je Matoš slijedio a koliko po crti stvaranja prevladavao svoje teorijske postavke o sonetu, stihu, ritmu, rimi i pjesničkom jeziku.

1. Izborna nastava pruža učenicima velike šanse da se vinu do najveće razine literarne obrazovanosti. Metodički utemeljena na analitičko-interpretacijskom i problemsko-stvaralačkom sustavu i istraživačkoj metodi kao temeljnom postupku u spoznavanju i osmišljavanju književnog teksta (ili opusa), izborna nastava do najvećih granica razvija samostalnost u radu učenika, »afirmira učenika kao aktivnog sudionika nastavnog procesa, kao istraživača koji razvija svoju inicijativu, svoje stvaralačko mišljenje, svoj sud, koji na osnovi određenih metoda samostalno otkriva književno djelo«¹.
2. Vezana za problemsko-stvaralačka istraživanja koja potiču učenike na znanstveno-dijalektičko razmišljanje i pretvaranje osobnih spoznaja i dokaza u čvrsta osobna uvjerenja, izborna nastava na jedinstven način uvodi učenike u metodologiju književnog studija i stavlja učenike u poziciju istraživača ne samo književnog djela već i pred sve ono bogatstvo izvantekstovnih odrednica koje osiguravaju povijesni pristup književnom djelu a bez kojih je nemoguće kritički dublje i osmišljenije zahvatiti i spoznati književnoumjetnički tekst.
3. U izbornoj i problemsko-stvaralačkoj nastavi koja se temelji, kao što rekosmo, na najvećem stupnju samostalnosti učenika u istraživačkom spoznavanju i osmišljavanju književnog djela, potrebno je učenike prije obrade književnih tekstova dobro pripremiti. Prvi je uvjet svake solidne pripreme da učenici pažljivo pročitaju tekst, da ga dožive u svim njegovim posebnostima, integralno da ga osmisle u svim njegovim spletovima, uhvate njegovu istinu i ljepotu i da se pred tek-

¹ Dragutin Rosandić, *Metodičke osnove suvremene nastave hrvatskog ili srpskog jezika i književnosti u srednjoj školi*, ŠK, Zagreb, 1974, str. 31.

stom potvrde kao stvaralačka i kritička bića koja znadu osjećati, uočavati, izdvajati, diferencirati važno od manje važnog i nevažnog, zaključivati.

4. Budući da je izborna nastava namijenjena učenicima koji su se po crti ljubavi i prirodnih sklonosti vezali za određene nastavne programe, izborna nastava obavezuje na ambicioznije sadržaje koji će svojim bogatstvom istraživačke problematike razviti stvaralačke sposobnosti učenika do najviših razina. U tom smislu i autor ovoga rada nudi jedan od mogućih metodičkih uzoraka kako stvaralački i kritički pristupiti komparativnom istraživanju i uspoređivanju Matoševe poetike i Matoševe poezije, istraživanju, utvrđivanju i osmišljavanju raskoraka između Matoševih formalističkih teorijskih načela i njegove stvaralačke prakse.

*

**

1. *Nastavnikova obavijest u funkciji poticaja učenika za istraživački rad*
 - a) Matoš nije samo lirik, putopisac, feljtonist i pripovjedač, Matoš je i rođeni kritik i uporni teoretik književnosti koji je imao svoje poglede na probleme versifikacije. Svoju estetiku Matoš je jasno i nedvosmisleno formulirao u nizu prikaza i ocjena što ih je izrekao o našim pjesnicima, i hrvatskim i srpskim. Piše o poeziji Vidrića, Domjanića, Begovića, Benešića, Kranjčevića, Harambašića pa Dučića, Rakića, Mileta Jakšića, Čurčina, Pandurovića, Disa..., piše i uporno naglašava svoju misao kako je »formalna kritika... od prijeko nužde kod nas gdje i najmoćniji lirici nijesu oblikom pravilni i dotjerani, gdje su i najveći talenti tako slabi umjetnici te mi nemamo osim Mažuranića pjesnika savršenog kod kojega bi u pogledu stroge forme mogli učiti« (»Srpski modernista«, SD, IV, 168). To je polazno uvjerenje i teorijska osnova strogim Matoševim pogledima i zahtjevima što ih postavlja pred naše pjesnike kad je riječ o strukturi soneta, ritmu, rimi i pjesničkom jeziku.
 - b) Na književno-teorijskom planu istražiti ćemo odnos između Matoševe poetike i njegove poezije i pokazati koliko je Matoš slijedio, a koliko u svom stvaranju prevladao svoje teorijske postavke o sonetu, stihu i ritmu, rimi i pjesničkom jeziku.
2. *Zadavanje književnokritičkih tekstova i pjesama (tekstove ispisujemo na ploči)*
 - a) Književnokritički tekstovi:
 - »Srpski modernista«, SD, IV, 166—174; »Lirika Sime Pandurovića«, SD, IV, 188—196; »Pjesme Dragutina M. Domjanića«, SD, IV, 204—212; »Mileta Jakšić«, SD, VIII, 125—146; »Jovan Dučić: Pjesme«, SD, VIII, 154—169; »Trenuci (Danice Marković)«, SD, VIII, 187—195; »Nove pjesme«, SD, VIII, 205—209; »Pjesme Jovana Dučića«, SD, VIII, 215—223; »Srpska lirska antologija«, SD, VIII, 283—291; »Lirska

šetnja«, *SD*, VIII, 303—311; »Knjiga Boccadoro«, *SD*, VI, 45—54; »A. Benešić: Pjesama knjiga druga«, *SD*, VI, 104—109; »Za Kranjčevića«, *SD*, VI, 145—164.

b) Pjesme:

»Jesenje več«, »Zvono«, »1909«, »Srodnost«, »Notturmo«, »Epitaf bez trofeja«, »Gnijezdo bez sokola«, »Djevojčici mjesto igračke«, »Kod kuće«.

3. *Formuliranje problemsko-istraživačkih zadataka:*

a) Prvo, zahtijevamo od učenika da najprije kritički pročitaju Matoševe književnokritičke tekstove i da potpuno samostalno istraže, otkriju i izdvoje temeljne probleme Matoševih teorijskih preokupacija vezanih za strukturu soneta, strukturu stiha i ritma, problem rime i pjesničkog jezika.

b) Drugo, tražimo da za svaki problem otvore posebne kartice, da ih numeriraju, da na njima bilježe svoja zapažanja u obliku sintagma, natuknica, rečenica, zatim da se posluže i metodom citiranja autorova teksta i, na kraju, da na osnovi istraženih, otkrivenih i pribilježenih elemenata i spoznaja jasno i nedvosmisleno formuliraju Matoševe teorijske postavke o pojedinim problemima vezanim za strukturu soneta, pjesme, ritma, rime, jezika, jer će od njih poći u analizi složenih odnosa: Matoševa poetika — Matoševa poezija.

4. *Cilj istraživanja:*

Osvijetliti i kritički uočiti i osmisliti Matoševe teorijske postavke (pogled na strukturu soneta, prirodu stiha i ritma, rimu, pjesnički jezik) u kontekstu njegove poezije.

Istražiti i utvrditi kroz analizu zadanih pjesama koliko je Matoš-pjesnik poštivao Matoša-teoretika odnosno odgovoriti na pitanje koliko je Matoš u svojoj poeziji slijedio i primjenjivao svoje teorijske postavke a koliko ih je po crti stvaranja stvaralački prevladao i negirao.

Problemska nastava afirmira individualan istraživački rad učenika. Suočeni s problemskim zadacima, upućeni na samostalan rad, učenici treba da sami istražuju, otkrivaju, diferenciraju, sabiru i definiraju Matoševe teorijske poglede na versifikaciju; nadalje da se sami snalaze u kombiniranju metodičkih postupaka, posebno kad je riječ o kompariranju Matoševih teorijskih načela i stvaralačkih pjesničkih rješenja, uspoređivanju Matoševe poetike i Matoševe poezije. Učenici su u problemskoj nastavi stavljeni u situaciju da na osnovi istraženih i otkrivenih elemenata, u našem slučaju elemenata Matoševe poetike, i to potpuno samostalno, donesu određene zaključke, iznesu sud o pojavi, problemu, u našem slučaju da uoče raskorak između Matoševih teorijskih načela i Matoševe stvaralačke prakse, što s gledišta umjetnosti i stvaralaštva nije problem: lirska, izražajna vrijednost stvaralačke riječi u jednoj umjetnini nije određena zahtjevima izvanjskih teorijskih principa već unu-

tarnjim stvaralačkim nagonom pisca. Tako će učenici otkriti, stvaralački spoznati i osmisliti snagu Matoševa stiha i funkcionalnost Matoševa ritma u kontekstu Matoševe vizije, a u činjenici što mu stihovi i strofe izlaze iz okvira teorijski zamišljenih i proklamiranih shema neće vidjeti slabost Matoševe poezije već slabost i krutost njegove poetike.

* * *

Tako, kad je riječ o Matoševim pogledima na formu soneta, učenici će zapaziti da je Matoš teorijski progovorio o sonetu samo na dva mjesta (»Lirska šetnja«, *SD*, VII, 309—310; »Srpska lirska antologija«, *SD*, VIII, 289) i da je oba puta svoje razmišljanje o sonetu vezao za Rakićev sonet »Napuštena crkva«, no isto će tako zapaziti, ako su sabrano i pažljivo čitali zadane književnokritičke tekstove, da je oba puta jasno i nedvosmisleno formulirao i od riječi do riječi ponovio svoje teorijske postavke.

Zahtjevi što ih je Matoš postavio pred sonetiste i pjesnike nisu nimalo laki: *svi stihovi u prve dvije strofe moraju imati istu metričku i ritmičku shemu, dakle istodobno moraju biti i čisto tonski i čisto silabički*. Učenici mogu Matoševe teorijske misli citirati a mogu ih i sami u obliku pravila iskazati, npr.: prve dvije kitice u sonetu treba da imaju istu metričku i ritmičku (akcenatsku) shemu, i to muzike radi.

Analizom zadanih Matoševih soneta učenici će bez posebnih poteškoća uočiti, otkriti i zaključiti da ni jedan Matošev sonet ne ispunjava Matoševe teorijske zahtjeve, da je Matoš pjesnik prevladavao svoje teorijske formule, i to jednako kad je gradio svoje originalne sonetne varijante kao i onda kad je čuvao klasični okvir soneta, njegujući trohejski deseterac ili pak ritmički odmjeran i jampski intoniran trohejski jedanaesterac, kao u izvrsnom sonetu »Gnijezdo bez sokola«. Dovoljno je da učenici bace pogled na sliku metričke sheme samo jednog Matoševa soneta, npr. sonet »Srodnost«, koji ne odstupa mnogo od tradicionalnog oblika, pa da zaključe kako ni u jednom trenutku Matoš nije poštivao svoja teorijska pravila »da u svakoj kitici bude *shema* ista i da osnovnoj melodiji odgovara melodija naglaska« (»Lirska šetnja«, *SD*, VIII, 289). Primjera radi dat ćemo sliku metričke i akcenatske sheme samo prve strofe soneta »Srodnost«, da ukažemo na postupak kojim će se učenici služiti u istraživanju i otkrivanju onih odnosa koji izvire iz paralele: Matoševa poetika — Matoševa poezija.

-v-v-v-v-vv-
-v-vv-v-vvv-v
-v-v-v-v-vvv
-vvv-v-v-v-

Kao što vidimo, strofa ni metrički ni ritmički ne ispunjava Matoševe teorijske zahtjeve. A tako je i s drugim Matoševim pjesmama.

Tiho . . . Zvono čuti . . . Misli žderu . . .
O, kako tišti kajanje u veče

-v-v-v-v-v
v-v-v-vvv-v

(»Zvono«)

Na vješalima. Suha kao prut.
Na uzničkome zidu. Zidu srama.

v-vvv-v-v-
v-vvv-v-v-v

(»1909«)

Mlačna noć; u selu lavež; kasan
ćuk il netopir;

-v-v-v-v-v
-v-vv

(»Notturmo«)

Itd! Itd!

Nakon ovako provedene analize učenici će donijeti zaključak: Matoš ni u jednom sonetu nije ispunio svoje teorijske zahtjeve, njegov je stih silabičko-tonske prirode, i to s velikim unutarnjim ritmičkim i izražajnim mogućnostima, a pored trohejskog deseterca i jampsko-trohejskog jedanaesterca i dvanaesterca, koji se isprepleću u njegovim sonetima i tako bar u formalnom smislu drže Matošev sonet u okvirima renesansne tradicije, u njegovim sonetima susrećemo i četverac i peterac i šesterac, sedmerac, osmerac i deveterac, a nije rijedak ni trinaesterac, tako da bi se neki njegovi soneti s gledišta klasične strukture teško mogli i nazvati sonetima, kao npr. »Epitaf bez trofeja« ili pak »Notturmo«. Još jedan dokaz kako je Matoš-pjesnik pobjeđivao Matoša-teoretika.

* * *

I to je potpuno razumljivo, i prirodno, i logično. Jer Matošev zahjev nije samo u suprotnosti s prirodom našeg jezika koji svojim sintaktičkim i akcenatskim mogućnostima izmiče kalupima, već i u suprotnosti sa samom prirodom stvaranja, umjetnosti, u Matoševu slučaju s impresionističkom prirodom njegova talenta, Matoševim doživljajem materije i riječi čije je dostojanstvo znao proigrati, ali isto tako kao nitko do njega u našoj literaturi i duboko osjećati, braniti i kroz ljepotu svojih nepatvorenih misli i zanosa stvaralački potvrđivati. I još nešto: osjećajući duboku, intimnu i stvaralački nerazdvojivu vezu između sadržaja i forme, doživljaja i izraza, Matoš stvara i svoju definiciju stila, proširuje poznatu Buffonovu definiciju, te stil Matošu nije više samo čovjek, već stil je predmet, materija, siže o kome pjesnik govori, dakle stilova ima toliko koliko i tema, motiva, predmeta. Stil je sve. (»Dr Ljubomir Nedić«, *SD*, VIII, 147—153). I tako široko shvaćanje stila ruši Matoševu teorijsku zablude o istovrsnosti metričkih i ritmičkih shema.

Strastveno okrenut životu i potresno zaljubljen u ljepotu, Matoš je svoje vriskove i svoje zanose zaustavio u stihovima i ritmovima koji ruše

njegova vlastita pravila i dao izraz svojim doživljajima kroz bogatstvo stiha i bogatstvo ritma, čiju individualnu oznaku Jure Kaštelan vidi u položaju što ga riječ Matoševa ima u stihu, dinamičnom predahu, opkoračenju, paralelizmu glasova, izrazitoj muzikalnosti, složenoj melodici i dosljedno provedenoj rimi.²

* * *

Ritam je bitni element izraza lirske pjesme. Matoš je toga bio svjestan, on je izražajnu vrijednost ritma znao spontano i sigurno osjetiti u stvarima i pojavama, jeziku i prirodi, i to će učenici osjetiti, otkriti i doživjeti u Matoševim pjesmama, pa opet njegovi teorijski pogledi na ritam u stihu su i više nego apstraktni, mehanički i formalistički. Svoje misli o ritmu najpotpunije je izrazio pišući o *Antologiji* Bogdana Popovića: »Savršenih pak pjesama u toj *Antologiji* nema, jer srpski, kao i naši pjesnici, ne traže još savršene harmonije i pravilnosti ritma, ne rimujući po akcentu i ne pazeći da u svakoj kitici bude *shema* ista i da osnovnoj toj melodiji odgovara melodija naglaska.« (»Srpska lirska antologija«, *SD*, VIII, 288–289.) Čitajući i doživljavajući Matoševu teoriju i Matoševu stvaralačku praksu. Kao teoretik definira zakone, propisuje pravila o ritmu, a kao stvaralac prepušta se nagonu doživljaja, unutarnjem stvaralačkom imperativu, spontano i iskreno hvata istine svojih subjektivnih zanosa, nemira, drhtaja i sukoba sa stvarnošću koje nalaze izraza u jeziku što prirodno i sugestivno teče ritmom Matoševu doživljajnosti i bilom njegova srca, što poznaje samo muziku i melodiju duše, a ne muziku shema i zamišljenih apstraktnih teorijskih načela.

Matošev zahtjev da svi stihovi u pjesmi budu i metrički i akcenatski savršeni, i to *muzike radi*, izvire iz Matoševih artistskih preokupacija da su »pravi modernizmi estetički sasvim formalne, izrazne naravi« (»Dvije smrti«, *SD*, VII, 74), no učenici tako formalno savršenih stihovanih shema neće ni u jednoj Matoševoj pjesmi otkriti, a kad se i približio svome »estetičkom« idealu, onda je to više postigao stvaralačkim nagonom nego racionalnim naporom, kao npr. u prvoj strofi soneta »Jesenje veče«, u kojem samo zadnji stih strši od jedinstveno postignute sheme:

Olovne i teške snove snivaju
oblaci nad tamnim gorskim stranama;
Monotone sjene rijekom plivaju,
žutom rijekom među golim granama.

-vvv-v-v-vv (11)
-vvv-v-v-vv (11)
-vvv-v-v-vv (11)
-v-v-v-v-vv (11)

Naprotiv, učenici će doživjeti raznovrsnost Matoševa ritma, koji se u njegovim strofama, sonetima i pjesmama, mijenja u jednom širokom

² Jure Kaštelan, »Lirika A.G. Matoša«, *Rad JAZU*, Zagreb, 1957, str. 106

rasponu od govorno-prozne dikcije do recitativno-pjevne melodije, doživjet će bogatstvo Matoševa ritmičkog izraza, melodija, mnogoznačnost boja i zvukova kako stvari tako i situacija, raspoloženja. U ritmu Matoševa stiha ima očaja i jadikovke »nad mizerijom rodnoga mu grada« (»Stara pjesma«), u sporom i teškom ritmu sonorne prodornosti jesenje vizije ima olovne težine i tjeskobe sveopćeg umiranja, u izdvojenom ritmu jablana gorde veličajnosti i suprotstavljanja (»Jesenje veče«), u ritmu diskretne zvonjave diskretnog cvijeta simbolske bjeline i vedrine (»Srodnost«), u ritmu baladičnih i monotonih tonova domaćih zvona kobnih slutnja o propasti nacije (»Kod kuće«), u govornom ritmu mrtvih stvari snage poruke i pouke (»Pri sv. kralju«) itd., itd. Gdje su tu vanjski zakoni i pravila o ritmu, istovrsnim akcenatskim melodijama, i zar bi se moglo takvim vanjskim zahtjevima izraziti sva ona spontana i bogata Matoševa doživljajnost svijeta, stvari, pojava, situacija?!

»Kad govorimo o ritmičkoj organizaciji stiha, moramo teoretska objašnjenja i svrstavanja uzimati uvjetno... Naš je stih ritmički organiziran prema zakonima našega jezika, pa se, dakle, ne može graditi prema kakvim postavljenim zakonima stopa. Promatramo li akcenatske odnose u našem stihu, vidimo kako jedan naglašen slog veže susjedne nenaglašene slogove u jednu izgovornu, u *akcenatsku cjelinu*. 'Tokovi takvih cjelina i njihove međusobne granice u rasponu stiha postaju faktor stihovanog ritma.«³

Zaključak

Analizirajući prirodu ritma u Matoševim pjesmama učenici će logički zaključiti da je ritam njegovih pjesama u raskoraku s njegovim teorijskim pravilima. Umjetnost je, dakle, stvaranje, i u istinskoj pjesmi, pa i onda kada se pjesnik veže za određene kalupe i forme, sve je nošeno i određeno ritmom doživljaja i prirodom jezika u kome se doživljaj objavljuje, otkriva: i struktura stiha, i melodija ritma (i rima, i slika), i kad Matoš suvereno i stvaralački progovara, on jednako tako suvereno i stvaralački prevladava svoje teorijske zablude pa mu ritam u istinskim pjesmama, određen doživljajem i idejom pjesme, ne slijedi apstraktne teorijske poglede već stvaralačku ideju i stvaralačku viziju kako je osjeća, vidi i čuje Matoš stvaralac.

Kad je riječ o Matoševoj poetici stiha i ritma, onda treba naglasiti da je Matoš bio opsjednut savršenstvom forme. A savršenstvo forme, pored već spomenutih zahtjeva da stihovi u pjesmi moraju imati istu metričku i ritmičku shemu, ne može se zamisliti bez savršeno čiste rime. Da bi pjesma bila »harmonijska, muzička i akcentska, verbalna kompozicija«, ona, po Matoševu mišljenju, mora biti vezana za čistu i neobičnu rimu. Učenici će, kao što ranije rekosmo, na posebne kartice iz pročitanih književnokritičkih tekstova izvući Matoševa razmišljanja o rimi i na kraju, na osnovi izvučenih elemenata, oblikovati pravilo koje će glasiti ovako:

³ Novak Novaković, *Govorna interpretacija umjetničkog teksta*, Školska knjiga, Zagreb, 1980. str. 114.

Rimovane riječi moraju se podudarati i slogovima i naglascima, uz jedno dopuštenje — ako nisu riječi istog akcenta, a ono da budu »barem naglaska na istoj slovcu« (»A. Benešić: Pjesama knjiga druga«, *SD*, VI, 104).

Jasno je da Matoš takve rime nije nalazio ni kod jednog našeg pjesnika. Usmjerenim čitanjem književnokritičkih tekstova, usmjereni na problem rime, učenici će otkriti i pribilježiti prigovore što ih je Matoš na račun rime uputio našim pjesnicima, i hrvatskim i srpskim.

Učenici će pribilježiti sljedeće: Matošu su Vidrićeve pjesme »sasvim disharmonijske, kakofonijske nepravilnošću ritma i rime. On sasvim kakofonijski rimuje 'planine-oblačine', 'robinjicu-Njemicu', 'silazi-prolazi' . . .« (»Pjesme Vladimira Vidrića«, *SD*, VI, 143); Begović također nepravilno »sriče 'nova-cjëlova', 'bijeli-odnijeli', 'glavi-ljubavi' . . .« pa Matoš zaključuje: »Zbog svega toga ne bi *Knjiga Boccadoro* zavrijedila da se o njoj mnogo govori« (»Knjiga Boccadoro«, *SD*, VI, 53); Za Dučićeve pjesme kaže: »Srok je *Pjesama* često primitivan, neumjetnički i nepravilan, ritam dolazi u koliziju s akcentom srokova, kao da Dučić nije rođen i odrastao na ponajčišćem vrutku srpskog jezika. On sriče: trne-ogrne, glase-talase . . . Držimo li se kod ovakvih srokova ritma, pokvarismo naglasak; držimo li se akcenta, pokvarismo ritam« (»Jovan Dučić: Pjesme«, *SD*, VIII, 167). Itd. Učenici će uočiti da je iste i slične prigovore uputio i Panduroviću i Benešiću, Domjaniću, Kranjčeviću, Rakiću, Čurčinu i drugima. Iz svega uočenog i zabilježenog učenicima neće biti teško zaključiti kako Matoš-teoretik rimi pridaje samostalnu vrijednost, kako je kao teoretik promatra izdvojeno iz konteksta i tako izdvojenoj pridaje presudno značenje za vrijednost pjesme. A kad bi se Matoševi pogledi uzeli kao vrijednosni kriterij, kao mjera koja bi trebala upozoriti da li je pjesma dobra ili loša, onda bi i sve Matoševe pjesme loše prošle.

Analizirajući prirodu Matoševe rime u zadanim pjesmama i uspoređujući Matoševe stvaralačke rezultate s Matoševim teorijskim pogledima na problem rime, učenici će doći do zaključka kako je i na ovom području Matoš-pjesnik stvaralački prevladavao Matoša-teoretika.

U istraživanju prirode Matoševe rime učenici će, preglednosti radi, na kartice izvući rime za svaku zadanu pjesmu a zatim će ih s gledišta Matoševih teorijskih postavki proanalizirati, objasniti, prokomentirati i vrednovati, donijeti zaključak. Na primjer:

»Srodnost« fin-mlin, zima-zvónčićima
sin-krin, cvjětovima-ima
tâ-zná, svijěća-srěća
Ljubavi-ùbavi;

»1909.«: prüt-blüd, srâma-jâma,
skût-pût, mâma-dâma,
skôčih-smôčih, sùzama-ùzama
òbjesiše-briše;

»Notturmo«: kāsān-strāsan, n'ètopīr-pīr,
 j'āsān-nā san, vīr-mīr
 bāt-sāt, visīna-daljina
 mūk-hūk

Itđ.!

Ovako izdvojene i sabrane Matoševe rime pokazuju da Matošev teorijski princip čistih rima nije proveden od početka do kraja ni u jednoj od navedenih pjesama, a to vrijedi i za druge Matoševe pjesme, više je onih koje imaju »barem naglasak na istoj slovc« a ima i takvih koje su »velika pogreška« s gledišta Matoševih teorijskih principa. A da i ne govorimo koliko su sve redom najmanje neobične, nepoznate, nove, originalne. A ipak su to najljepše Matoševe pjesme.

Zaključak:

Kao pjesnik na jedinstven je način osjećao i doživljavao muziku i ljepotu našeg jezika, ono ritmičko bogatstvo što izvire iz bogatstva naših akcenata, dužina i kratkoća vokala i slobodnog rasporeda riječi, a kao teoretik govori o mehaničkoj muzici koja se može postići »iluzijom jeke« kako istovrsnih metričkih i akcentskih shema tako i čistom, neobičnom i rijetkom rimom, riječima ne samo »istog materijalnog, kvantitativnog, već i istog muzikalnog, akcentskog, ritmičkog, kvalitativnog svršetka« (»A. Benešić: Pjesama knjiga druga«, *SD*, VI, 104). U svojim stvaralačkim trenucima Matoš je progovorio istinskim glasom pjesnika pa mu je rima u takvim tvorevinama misaono i estetski funkcionalna, ima svoje unutarnje opravdanje, izvire iz proživljenih vizija, stvaralački oblikovanih ideja i unutarnjih duhovnih sfera, a ni u kom slučaju od racionalno traženih i teorijskim načelima osmišljenih rješenja.

Iz sveukupnih Matoševih teorijskih razmišljanja pretpostavljamo da će nadareniji učenici uočiti, otkriti i zaključiti da je Matoš i pjesnički jezik u određenom smislu znao vezati za neka pravila po kojima bi onda pjesnici svakodnevnih, uobičajenih ili starinskih, arhaičnih atributa bili manje pjesnici od onih koji se služe rijetkim, neobičajnim, modernim atributima. Matoš kao da gubi iz vida jednostavnu, ali staru i veliku istinu, koju je svojim najboljim pjesmama i sam potvrdio, da u umjetničkom djelu svaka riječ izvire iz umjetničkog doživljaja i da je svaka riječ u istinskoj umjetnici i emotivno i misaono osmišljena i estetski funkcionalna i opravdana, bez obzira na svoje podrijetlo, povijest, životnu joj i praktičnu dimenziju. Barac je to izvrsno pokazao na primjeru Vidrićeva stiha: »*Crnom* zemljom preoranom //Razlile se vode sjajne . . .«,⁴ gdje tako običan, svakodnevni atribut zbog one *preorane* zemlje postaje du-

⁴ Antun Barac, *Vidrić*, Zagreb, 1940, str. 52.

boko sadržajan i funkcionalan u slici što izvire iz Vidrićeva stiha, a u kontekstu Vidrićeva doživljavanja svijeta ima i dublje psihološko značenje i bitni je dio konstante jednog duševnog stanja koje se nalazi na crti između života i smrti, svjetla i tame. Bio je to odgovor A.G. Matošu koji je rekao da su Vidrićevi atributi svakodnevno čujni, banalni, otrcani.

Matoš je svoje poglede na pjesničke i nepjesničke attribute iznio u književnokritičkim tekstovima pišući o našim pjesnicima. Usmjerenim čitanjem učenici će otkriti, izdvojiti i formulirati Matoševe poglede na attribute. Iz Matoševih književnokritičkih tekstova saznat će da »Domjanić još uvijek pliva i grca u otrcanim epitetima i riječima naše starije poetike« (»Pjesme Dragutina M. Domjanića«, *SD*, IV, 206), da je Kranjčević prezasićen romantičnim »staromodnim epitetima« (»Za Kranjčevića«, *SD*, VI, 162), nadalje da su Vidrićevi atributi »banalni, konvencionalni, služeći tek zapušavanju praznina u stihu« (»Pjesme V. Vidrića«, *SD*, VI, 143) itd., itd., a govoreći o Dučiću Matoš izvodi opći zaključak kome daje prizvuk pravila: »Vulgarnost i siromaštvo Dučićevih epiteta je baština slabih pjesnika i simptom anemičnog, oskudnog stila« (»Pjesme Jovana Dučića«, *SD*, VIII, 221). Iz navedenih Matoševih razmišljanja ispada da je slabiji onaj pjesnik koji se služi običnim, svakodnevnim atributima, i obrnuto, da je pjesnik veći što se obilatije služi nesvakidašnjim, modernim i rijetkim atributima. Koliko je taj zaključak neodrživ, gotovo da je i suvišno dokazivati. Analizirajući Matoševe pjesme učenici će pokazati i dokazati da se Matoš nije držao svojih teorijskih pogleda. Obični, svakodnevni atribut poprimio je u njegovim pjesmama snagu i sjaj poezije, a tamo gdje je htio biti atributima nov i neobičan, u svojim satiričkim i humorističkim pjesmama, najmanje je istinski pjesnik, i pored iznenađujućih, rijetkih, originalnih i u hrvatskoj poeziji do tada nepoznatih i neupotrebljivanih atributa. Rođeni kritik, spontan i strastven, talent koji više može nego zna, impresionist koji je u svojim kritikama više otkrivao svoje drhtaje i poglede nego predmet svoje kritike, sve da je i htio nije mogao u svojim impresionističkim kritičnim osvrtima biti dogmatičan, a još manje je bio dogmatik u svojim pjesmama, iako se cijelog života nije oslobodio nekih teorijskih predrasuda vjerujući da su »pravi modernizmi estetički sasvim formalne, izrazne naravi« (»Dvije smrti«, *SD*, VII, 74). Jer u mnogim kritikama dok iznosi takve i slične misli, snagom kritičarskog talenta, naobrazbe i istančanog ukusa, on ih i prevladava, svojim kritičarskim nervom i smislom za ljepotu otkriva ono što je bitno za umjetničko djelo, i tako redovno uz krute teorijske principe, mada nisu i takva Matoševa razmišljanja o umjetničkim problemima bez značenja kod nas u kontekstu rađanja modernog stilskog pristupa kao postupka u tumačenju književnih tekstova, stoje i nepatvorene istine o djelu koje je mogao osjetiti i otkriti samo stvaralac Matoševa talenta i nerva, naobrazbe i ukusa. I zaista, u trenucima kada je Matoš istinski stvarao, on je najmanje mislio na svoju teoriju pa tako i na neobične i ri-

jetke attribute, što učenicima neće biti teško dokazati kad istraže i proanaliziraju zadane pjesme.

I na kraju: slična istraživanja Matoševe poezije mogu se nastaviti i proširiti na njegovu čuvenu »Moru« i ljubavnu poeziju, mogu se otvoriti novi prostori, povući nove paralele, kao npr.: Matoševa »Mora« — ideal Matoševe poezije, Matoševa »Móra« u kontekstu hrvatske književne i narodne tradicije, Matoševa »Mora« i Baudelaire, leksik Matoševe »More« itd. Ili: Žena — jedinstven izvor inspiracije Matoševe poezije i Matoševe novelistike, Matoš i francuska poezija (ovdje treba konkretno uputiti učenike na određene Matoševe pjesme i pjesme pjesnika s kojima želimo povući moguće paralele), Matoševa poezija u kontekstu književne kritike svoga vremena, Matoševa poezija u okvirima današnje književne kritike, Matoš - mladoliričari itd., itd.

U okviru spomenutih komparativnih istraživanja dobro je učenike uputiti i na književnu paralelu da uoče razlike i sličnosti što ih je Jure Kaštelan podvukao u radnji »Lirika A.G. Matoša« u poglavlju »*Matoš i suvremenici*« između Kranjčevića i Matoša, Matoša i Vidrića. Sintetički zgusnuto, kritički nadareno i oštro Jure je Kaštelan plastično izvukao i podcrtao novost Matoševa lirskog svijeta u kontekstu suvremenog lirskog izraza njegova vremena, što će još više pridonijeti produbljanju i učvršćivanju učeničkih spoznaja o Matošu kao samostalnoj i posve različitoj pjesničkoj ličnosti.

Mladen Dorkin: MATOŠ'S POETICS AND HIS POETRY IN THE CRITICAL-CREATIVE SYSTEM OF HIGH SCHOOL OPTIONAL COURSES

S u m m a r y

Using Matoš's poetics and his poetry as the theme, the author models one of the possible methodical patterns of how to creatively and critically approach, on a certain literarycritical level, the comparative investigation and comparison of Matoš's poetics and his poetry, with the purpose of showing to what extent Matoš followed and to what extent he transcended, in his work, his own theoretical positions concerning the sonnet, verse, rhythm and rhyme in poetic language.